

integrálódni is csak addig lehet, muszájkodhat, *mint másoknak*. Hogy most, annyi minden után ne gebeadjunk bele mégis. Csak annyira, mint szoktunk. Mint megszoktuk.

Így aztán „arculatunk” elsősorban önmagunk használatára való. Önmagunk számára legyen tisztázott és tisztességes. Ellenkezőjére a nyomás, a kényszer magyarázat lehetett mindaddig, amíg idegen katonaság állomásozott egyes kaszárnyákban és egyes fejekben. Most látszólag egyes fejek is elvonultak, bizonyára erőt gyűjteni. Akkor? Körülnézek... s meddig látom tamilságom, KGST-piacozó ukránságom kényszerét, épületes robotképét – „honfiság” helyett a haza (görbe)tükrében? Egy új erkölcsi érzékkért szállunk síkra, mely ne legyen megint elkötelezettebb valami elegáns megfoghatatlanság, mint a kezünkől kiejthető legkönnyebb dolog: tulajdon sorsunk iránt. *Ma még – annyi minden ellenére – magyarok vagyunk, valamennyire, valamennyien*. Ne Juliánuszok, jogi, pénzügyi, egészségügyi, vámügyi, emlékirat-rubrikáiból bukkanjanak fel valaha a most szükséges megoldások. Lehet egy kicsengéssel több? „Nem tudom hová tartunk, de alig várom, hogy odaérjünk.” (Jelenkori Névtelen.)

Kolozsvár–Budapest, 1998. nyarán

KÁNTOR LAJOS

Magyarságom és a madár-metaforák

1998 NOVEMBERI UTAZÁS, ADOTT TÉMÁRA

Ez a november mintha a *Tiszatáj* kérdéseit akarná kiemelni: Honnan jövünk? Hová megyünk? És ide-oda utazásaink közben természetesen választ kell adnunk arra a kérdésre is, hogy mik vagyunk. Vigécek? A Biharpüspöki és Biharkeresztes közt húzódozó határon még könnyű áthaladást kihasználó, fenekükön megülni nem tudó vándorok? Vagy egyszerűen: romániai magyarok, akik otthoni, erdélyi gondjaikat szeretnék legalább részben Budapest segítségével megoldani, minthogy Bukarest erre sajnos képtelen (ha akarná, sem tudná ezt a mai gazdasági helyzetben megtenni), Kolozsvár pedig, nos, Kolozsvár... Persze, önerőből kellene, úgy volna méltányos, európai, beleértve magyarságunkat, a kultúra reprodukciójának gondjait. Sokféle reakció lehetséges, elméletileg, ezredvégi útkeresésünkben, a repatriálástól vagy readaptációtól a rebellióig, közbeesőleg a szelídebb reklamációval próbálkozva. A realitásokat szem előtt tartva, ha nem akarunk a redukció áldozatául esni, alighanem egyetlen megoldásnak a reform kínálkozik, ez volna bizonyosan a regenerálódás, a rehabilitáció legbiztosabb eszköze. Mert igazán ránk férne egy kis (nagy) reneszánsz. Reorganizáció nyomán várhatnánk az újra kiérdemelt reputációt...

Nem folytatom ezt a „re” retorikát (pedig kihagytam ilyen lehetőségeket: *re-*, illetve *respublika*, *respirál*, *restitúció*, *retirál*, *reváns*, *reverzibilis*, *revokál*, *rezervátum*, *rezidens*, *rezignáció*, *rezolúció*) – maradok a retrospektív beszámolómnál, annak a felmondásával, hogy mi mindennel vett körül az ideai árvizes-havazásos november, mivel kényszerített a szembenézésre. Vagyis: honnak jöttem? mi vagyok? hová megyek? Az ábécében előbb visszavitt a „K” betűhöz, onnan a „H”-hoz és az „I”-hez, majd az „A”-

hoz – és ígéri az „SZ”-et, a hónap végére, amivel kikerekedik a novemberem, mint-hogy innen ugyancsak az „Sz”-től, Szabéditől indultam.

Tulajdonképpen lehorgonyozhatnék itt, Szabédi László életművénél: a magyarság-kép értelmezésére, belső ellentmondásaira, az őstörténetbe és a Trianon utáni közelmúltba egyaránt elvezető történelmi és nyelvi-nyelvészeti dimenziók érzékeltetésére aligha találnék jobb példát, mint amit ezzel a névvel jelezni lehet. Szabédi nekem nem csupán a költő, a prózaíró, a kritikus, az egyetemi tanár (két éven át tanárom a Bolyain). Szabédi: rejtélyes, megfejtendő jelenség. Ezzel a megfejtéssel kísérletezem évek óta, és épp a november eleji napokban jutottam talán némi eredményre.

Innen az *Erdélyi sorskerék* cím alatt véglegesítendő könyv jegyzeteinek összeállítása mellől hívtot Budapestre egy vissza nem utasítható levél. A hetvenéves Kiss Ferencet (K) köszöntik barátai a Magyar Írószövetségben, adta tudtul a rózsadombi Bogár utcából postázott meghívó. És november 11-én délután a Bajza utca 18. szám alatt csoda történt: a nyolcvanas években rendszerváltásra készülő egykori ellenzék, az új (rég) székértáborokra szakadt magyar irodalom együtt ünnepelte azt az embert, aki súlyos betegséégig egyensúlyteremtő tudott lenni, talán azért is, mert az irodalomtörténetből megtanulta, hogy Kosztolányi nem játszható ki Ady ellen, a népi irodalom a *Nyugat* ellenében. Ott volt a *Holmit* szerkesztő Réz Pál és ott a *Hitel* (H) gárdája, Csoóri Sándorral az élen. Hozták magukkal a tízéves folyóirat ünnepi (1998. novemberi) számát, benne néhány dokumentummal, így a még Illyés Gyula nevéhez kapcsolódó, 1982-ben az ő jelenlétében készült, a még csak képzeletbeli *Hitel* mellett hitet tevők névsorával (a második az aláírók sorában: Kiss Ferenc). Számomra is történelmi idöket idéz az 1988. november 2-i (I. évf. 1.) és az 1990. január 10-i (III. évf. 1.) szám első két oldalának faksimiléje; mai fiatalok alighanem káprázatnak vélik a „Védnökség”-ben (1990. januárban) olvasható nevek együttesét: Borbándi Gyula, Csengey Dénes, Cseres Tibor, Csurka István, Fekete Gyula, Fodó Sándor, Für Lajos, Gombos Gyula, Kántor Lajos, Lezsák Sándor, Mészöly Miklós, Püski Sándor, Tózsér Árpád, Szilágyi István, Vályi Nagy Ervin. Szóval ott vagyunk mi is, Szilágyi Istvánnal, Erdély képviselőjében. A belső emberek, a rovszerkesztők közt ott látom Bogár Lászlót (gazdaság, társadalom), hogy aztán tíz nappal a Kiss Ferenc-ünnepség – a normalitás ünnepe – után a Széchényi Könyvtárban, akadémiai rendezvényen (A) halljam őt (másodszori) államtitkár minőségében nyilatkozni.

Közben volt egy írószövetségi közgyűlés (I), Pomogáts Béla elnöklésével, ugyan-csak az érdekvédelmi egységörzés (normalitás) jegyében. És egy jóval szerényebb, lehet, csak nekünk fontos találkozó, Zöld Ferenc Margit körüti könyvesboltjában, ahol mi, a kolozsvári *Korunk* (K) egyszerre voltunk vendégek és házigazdák. „Renegát” kolozsváriak, Poszler György, Láng Gusztáv, Csiki László mint korunkosok ültek velünk a szerzői asztalhoz – és ez akkor is öröm, ha a Láng Gusztáv most bemutatott, *Korunk*-kiadásban megjelent könyve stílszerűen a *Kivándorló irodalom* címet kapta. A soros folyóiratszám viszont „Románia 1998 – sors és akarat” témakörében a kortárs román értelmiségiek jelen- és jövőképét mutatja be, kiegészítve e véleményeket olyan magyar reflexiókkal, mint a Fejtő Ferencé, a Lengyel Lászlóé, az Egyed Péteré és Molnár Gusztávé. Biztatomb magam, hogy ez szintén a normalitás híradása. Hozzászámítva Eugéne Ionesco frissiben hozzáférhetővé vált (bár még 1946-os) abszurd „villanásainak” magyar fordítását és Mircea Dinescu egyik utóbbi szatirikus jegyzetét.

Ahol vitathatatlanul a *témához* érkezünk, még novemberben, de már budai havazásban: a „Magyarország képe” tanácskozás, a Magyar Tudományos Akadémia Han-

kiss Elemérék szervezte stratégiai kutatási programjának keretében. Magyarország képe – ám ez reálisan szerintem, Erdélyből nézve, mint a magyarság képe értelmezendő, vagyis nem szigorúan államhatároktól meghatározottan. Ezt mi akarva-akaratlanul naponta megéljük, amikor a román médiában tudatosan keverik össze a két kategóriát, a magyarországi politikáért a romániai magyarokat marasztalva el és vice versa. Példák sorozatát idézhetem a rangos hallgatóság előtt (akár a bukaresti 22 című hetilap tiszteletreméltó munkatársának egyik eszmefuttatását is, amelyben „birodalmi kisebbségként” aposztrofáltatunk), nem részletezve a nyíltan ellenséges, fasisztoid támadásokat. Ott a Széchenyiben még nem tudom, hogy éppen ezekben az órákban minősíthetetlen rágalmak, átkok szóratnak ránk, „benti” és „kinti” magyarokra (én használom így, a „határokon túli” jelző helyett), Kolozsvár közterén, Avram Iancu szobra s az ortodox katedrális közötti térben, több ezer lelkes magyargyűlölő örömeire. A szónok a hírhedt Ceaușescu-kiszolgáló költő-publicista, Corneliu Vadim Tudor, a Nagy-Románia Párt elnöke, aki ugyanúgy Funar polgármester hívására érkezett a városba, mint a börtönjárt bányászvezér, korábbi bukaresti bányász hadjáratok vezetője. Döbbenetes a népgyűlésről készült hangfelvétel – döbbenetesebb, mint az újságok (nem utolsósorban a román lapok) beszámolóí. Orbán Viktor és Markó Béla őseinek szülőföldjéről üvöltözik a szónok, Ázsiáról, a civilizálatlan magyar nemzetről, Európa „beteg emberéről”, mármint a magyarságról, ez ugyanis minden bajnak a forrása. No meg azok, akik lefeküsznek a magyaroknak, az RMDSZ-nek.

Honnan jövünk? Kik vagyunk? Hová megyünk?

És hogyan is állunk a szívünknek meg eszünknek még a legsötétebb diktatúra éveiben is oly kedves híd-szereppel?

De: megtagadhatjuk a múltat, az álmokat, a jövő reményét? Kós Károlyt, Kuncz Aladárt, Németh Lászlót, Jékely Zoltánt, Szabédit? És tegnapi magunkat, a gyergyószárhegyi 1980. júniusi (Domokos Gézával és Zöld Lajossal együtt kitalált, szervezett) Kriterion-tábort? S az 1989 utáni *Korunk*-kezdeményeket, román nyelvű antológiáinkat, a *Cumpăne* köteteit, kolozsvári, bukaresti, sződligeti találkozóinkat, magyar és román írók, történészek, politológusok nyílt szavú vitáját, a mi hívásunkra létrejött seregléseket? Persze, ezek a sereglések számban nem mérhetők a Vadimék-Funarék gyülevész hadának hangerejéhez.

Akkor hát: hová megyünk?

És kik vagyunk?

Az Országos Széchenyi Könyvtár magasából nézve: a Kárpát-medence „eurokonfort” nemzete (noha a nemzetnek csak egy része részeltetik majd, bizonyonnyal, ama európai komfortból). Azzal együtt, hogy magyar keretben sem az intézmények, hanem a személyiségek a meghatározók, márpedig ez nem a stabilitás záloga. Szintén itt, a stratégiai kutatási program vitasorozatán hangozott el, ismétlésképpen, ám szíven ütő szellemességgel, egy német költő megjegyzése: ez a közép-kelet-európai térség – fészkek; nem a fészkek melegére gondolt az illető, hanem arra a (három hanggal kifejezhető, négy betűvel leírható) kötőanyagra, amely a madárfészket összetartja. És ha kitisztítják – egyszer, valamikor – ezt a „fészkek-térséget”? Szétesik, szétporlik, mint a megszáradt...?

Budapestről Kolozsvárra ezúttal kényelmesen, napvilágnál és melegben utazom, Adyval. Pontosabban: Adyn; így hívják a reggeli (szerény) Intercity-járatot. Hozhatam volna magammal az útra turulmadaras olvasmányt, (egyedül lévén) senki nem tett volna megjegyzést rá, legfeljebb én magam. A Deák Ferenc téri metrólépcsők pihenőjében szerencsére nem ilyen (vagy olyan kozmopolitán fényes) bestsellereket árulnak.

Szűcs Jenő könyvét (*Sz*) vettem le az üzleti polcra, hogy hazafelé is *A magyar nemzeti tudat kialakulásán* okulhassak. Van ok és mód az okulásra, az államnemzet és kultúr-nemzet elméletének és gyakorlatának, újabbkori történelmi megnyilvánulásainak elemzésére. Újra és újra érdemes elgondolkodni „a történelmi fikciógyártásokról”, a múlt, a félmúlt és a jelen eseményeiről. Meg a nemzetelmélet hiányáról. 1985-ben született meg ez a tanulmány. Túl sokat nem változott a helyzet azóta sem. És nincs már Szűcs Jenő, hogy jobb feltételek között, ideológiai ballasztoktól szabadulva, továbbgondolja mindazt, amit oly pontosan érzékelt egy nemzetietlen társadalomban – turulmentesen.

Még egy könyvet hoztam magammal az Intercityre. Italo Calvino hat feljegyzése „az elkövetkező évezred számára” (*Amerikai előadások* gyűjtőcím alatt) igazán nem magyarságtudományi szemináriumra kikészített bibliográfia. Mégis itt találtam rá arra a madármetaforára, amelyet most, az adott témára tett utazás során a legfontosabbnak vélek. Calvino ugyanis, *A kettészelt őrgyőr*, *A famászó báró* szerzője, ezekkel a mondatokkal vezeti be a pontosságról írt (elmondott) esszéjét: „A régi egyiptomiaknál a pontosság jelképe a lélek mérlegén súlyként szolgáló madártoll volt. Ezt a könnyű tollat Maatnak, a pontosság istennőjének hívták. Maat hieroglifájával jelölték a hosszúság egységét is, a szabványos téglá harminchárom centiméterét, valamint a fuvola alaphangját.”

Jó volna kölcsön venni Maat hieroglifáját, amikor nemzettudatról, magyarságtudatról beszélünk.

Kolozsvár, 1998. november 23–24.

GÁLL ERNŐ

Kisebbségi elit a hagyomány és a modernizáció feszültségében

A közeledő-zajló korszakváltás idején különös nyomatékkal merül fel a tradíció s a korszerűség egymáshoz való viszonyának a kérdése. Nem nehéz belátnunk, hogy ez a viszony sorsdöntőnek mutatkozhat olyan nemzeti kisebbségek esetében, mint a romániai magyarság. Ez a nemzetrezés ugyanis – értelmiségi elitjeinek köszönhetően – már a két világháború közötti években kigyöngyözött magából az önazonosságát kifejező/védelmező irodalmat és etikát, az ún. „kisebbségi ideológiát”, amelyek viszonytárságos történelmi pályájuk során most (újból) válaszút elé érkeztek. A modernitással, immár a XXI. század távlatában életstratégiákat kidolgozó és alkalmazó nemzedékek elvárásaival szembeesülve, érvényességük forog kockán. Nagy fokú székszísszel, sőt elutasítással kell megbirkózniuk. Ugyanakkor azonban egy népcsoport jövőt eligazító értékrend iránti szükségletével is messzemenően számolnunk kell.

Ilyen dilemmák, ilyen – gyakran egymással ütköző – igények szorításában próbál kiutat, megoldást kínálni Cseke Péter nemrég piacra került tanulmánygyűjteménye.* A könyv – alcíme szerint – a kisebbségi értelmiség, a kisebbségi nyilvánosság világába

* Cseke Péter: *Metaforától az élet felé*, Kriterion Könyvkiadó, 1997.